

ET UKENDT DIGT AF TYCHO BRAHE

AF

MOGENS BRØNDSTED

Blandt de mange unge, der opsøgte Tycho Brahe for at drive astronomiske studier, var også den 25-årige magister fra Wittenberg GEORG LUDWIG FROBENIUS, en grandnevø af den navnkundige bogtrykker Johannes Froben i Basel. På grund af sin lutherske trosbekendelse kunne han ikke vende tilbage til sin hjemstavn ved Würzburg; det var religionsforfølgelsernes tid i slutningen af reformationsårhundredet. I stedet havde han af Melanchthons svigersøn, medicineren Caspar Peucer, fået en anbefalingsskrivelse til den berømte danske stjerneforsker, som i sin tid havde studeret i Wittenberg under Peucers vejledning. I 1591 ankom da Frobenius til Hven og blev optaget i kresen af studiosi. Efter en måneds tid fik han opfordring til at tjene som discipel; men han fandt sig ikke tilfreds med forholdene¹⁾ og drog videre til statholderen Henrik Rantzau i Holsten, hvortil han også havde rekommandation. Her faldt han bedre til, blev huslærer for Rantzaus børnebørn og medhjælper ved hans litterære foretagender, og han endte med at få et af de Rantzauske godser i forpagtning, nemlig Wandsbeck eller – som den nyopførte hovedbygning blev kaldt – Wandesburg.

Engang i efteråret 1597, da han efter en rejse kom hjem til godset, fandt han ingen anden end sin gamle foresatte Tycho Brahe installeret på slottet med familie og følge. Denne var samme forår brudt op fra sin ø, under den voksende kontrovers med den unge Christian IV, og havde først begivet sig til Rostock; men da der udbrød pest i byen, tog han imod sin ven Rantzaus tilbud om ophold på et af hans slotte og valgte Wandesburg – sikkert fordi det lå umiddelbart ved Hamburg, der betød kontakt med det udland, hvortil Tycho Brahe nu måtte vende sig. På Wandesburg blev han noget over et år, til stor afbræk og ulejlighed iøvrigt for godsforvalteren, der ikke fik nogen erstatning for sine udgifter. Her videreførte han en række observationer, korresponderede med sine udenlandske forbindelser og forfattede også, da alle muligheder for at ven-

de hjem var bristet, sit bekendte latinske digt til fædrelandet: „Dania, quid merui...“ („Danmark, hvad har jeg forbrudt...“); dets slutning er direkte henvendt til Rantzau. I 1598 drog han med sønner og studenter mod syd, og næste år fulgte hans kone og døtre efter med instrumenter og andre ejendele.

Netop ved denne tid døde hans og Frobenius' fælles støtte og vellynder Rantzau. Wandenburg tilfaldt en af sønnerne, der ønskede gården som residens for sin moder, og Frobenius måtte begive sig til Hamburg, hvor han gennem sin hustrus familie havde forbindelser. Her opnåede han borgerret og etablerede sig, vel efter forbillende af sin store grandonkel, som forlagsboghandler. For denne efterhånden betydelige virksomhed glemte han dog ikke sine astronomiske og matematiske interesser. Han forfattede selv flere arbejder, der forblev utrykte; og i 1627 udgav han det værk, hvori Tycho Brahes elev Christen Longomontanus prøver at løse cirkelns kvadratur („Cyclometria“). Fra samme år har Det kongelige Bibliotek et par breve fra Frobenius til den hollandske filolog Daniel Heinsius²) vedrørende lån af et håndskrift til den alexandrinske astronom *Ptolemæus'* hovedværk „Megale Syntaxis“ (også kaldt „Mathematika“ eller med det arabiske navn „Almagest“) fra Leydens Universitetsbibliotek. Det var til brug for en ny latinsk oversættelse, som han foretog af denne klassiske grundbog, forsynet med supplerende observationer af Copernicus, Tycho Brahe og Longomontanus; og at han virkelig fik udført det store forehavende, fremgår af Mollers litteraturreksikon „Cimbria literata“ (1744), hvor det angives at bero som manuskript i Hamburgs Dombibliotek. Imidlertid synes det aldrig at være lykkedes ham at få det udgivet; kun et prøveark fra hans sidste levetid er fornylig konstateret i Kungliga Biblioteket i Stockholm, stammende fra 1644, da han var 78 år. En forespørgsel om det trykte værk til en række tyske biblioteker har givet negativt resultat, og messekatologerne, tidens tyske bogfortegnelser, angiver ingen bog fra Frobenius' forlag for dette år eller det følgende, hvori han døde. En enkelt senere opgivelse om, at udgaven skulle være udkommet, må derfor anses for en misforståelse³).

Sagen har særlig interesse, fordi det bevarede prøveark foruden titelblad og fortaler rummer et hidtil ukendt latinsk hyldedigt af Tycho Brahe til Ptolemæus. Det er dateret 1. oktober 1584, altså syv år inden Frobenius kom til Uraniborg; hvordan han er kommet i besiddelse deraf eller har fået det afskrevet, kan man kun gisne om, – vel enten under samværet på Hven eller i forbindelse med Tychos ophold på Wandenburg. Digtet er i disticha (vekslende hexametre og pentametre) og formet som en tilskrift under den hyldedes portræt, en type af ærevers, som ikke var

(~~~~~)

In effigiem CL. PTOLEMÆI ALEXANDRINI

Elegia TYCHONIS BRAHE, scripta

A. C. 1584. Kal. VIIIbr.



*I*c oculos, faciem, barbam, sic membra gerebat
CLAUDIUS is, nomen cui PTOLEMÆUS erat.
Ille quidem Illustri Regum de stemmate cretus,
Nilus ubi irriguis prata pererrat aquis:
Regali tamen hunc non est dignatus honore,
Romanus toto miles in orbe furens
Id tulit invitus patienter, spemq; fovebat,
Se fore quem major fortè maneret honos.
Nec frustratus in hoc, quamvis Ægyptia rura,
Quamvis Niliacas non reparavit opes.
Quin privatus adhuc, maius quam Roma gerebat
Imperium, toto maior in orbe fuit,
Ille etenim terras, hinc quæ calet India, donec
Ultima perpetuo Tyle nivosa gelu est.
Europæ, Lybiæ atq; Asiæ, latissima regna,
Cuncta sub exiguo disposuit calamo.
Sola intacta fuit, nostro quæ cognita sæclo
America est, Latias quæ neq; passa manus.
Nec contentus adhuc, celsum affectavit Olympum,
Ausus inaccessos exsuperare polos:
Et cælum, & toto fulgentia sidera Cælo,
Ingenio obtinuit supposuisse suo.
Inunc, Roma, tuos de Nilo extolle triumphos,
Hic satus ad Nilum te mage victor erat.
Tu partem Terræ superasti sanguine multo,
Is totam, nullo sanguine solus habet:
Tu Cælos non ausa umquam conscendere, at ille
Subdidit ingenio sidera cuncta suo.
Quodq; magis mirum, tua laus & fama sepulta est,
Quæ poteras alios vincere, victa jaces?
Ille perenne manens, donec sua sidera Cælum
Possidet, æternum nomen in orbe geret.

Tycho Brahes latinske hyldestdigt til Claudius Ptolemæus på sidste side af Frobenius' provetryk til Ptolemæus-oversættelsen. – Udsnit i $\frac{2}{3}$ nat. st.

ualmindelig i renæssancetiden. Som bekendt nærrede Tycho Brahe stor beundring for Ptolemæus og fastholdt i sit verdensbillede ligesom denne det geocentriske princip; først hans efterfølgere drog af hans egne observationer de afgørende beviser for rigtigheden af Copernicus' hypotese om solsystemet. I digtet modstilles på latinsk-retorisk maner det vældige romerrige, hvis *ydre* erobringer atter er faldet fra hinanden, og dets ægyptiske undersåt, der *i ånden* – som geograf og astronom – varigt underlagde sig den hele verden og himlen med. Ironisk nok kom Tycho Brahe selv gennem sin faglige indsats til at gøre den elegante antitese til skamme; kort efter hans død fik Keplers udnyttelse af hans målinger den ptolemæiske bygning til at styrte sammen.

Den originale text er gengivet s. 73. Her følger en metrisk oversættelse:

Se på hans øjne og skæg, hans ansigt og lemmer: således
så den *Claudius* ud, som *Ptolemæus* blev kaldt.
Uagtet han var et skud på den fornemme stamme af konger,
hist hvor den strømmende Nil engene dækker med vand,
blev han dog ikke anset for værdig til kongelig ære,
men som romersk soldat rundt om i verden han før;
skønt uden lyst han tålmodigt holdt ud og nærrede håbet,
at der ham ventede måske større hæder engang.
Heri blev ikke han skuffet, skønt ingen ægyptiske godser
faldt i hans lod, og han ej Nillandets rigdomme vandt.
Henvist blot til sig selv et rige han dog sig erobred
større tilmed end Roms; mægtigst i verden han blev.
Han over landene hersked fra Indiens glødende hede
indtil det yderste nord, Thules evige sne.
Hele Europa og Lybien, Asiens vidtstrakte riger
fik han med orden og plan under sin fjerlette pen.
Ene Amerika urørt forblev, som vor tid først kendte;
denne verdensdel kom aldrig i romeres vold.
Ikke tilfreds dog hermed han Olympens højder attråed,
polerne dristigt betvang, uovervundne til da.
Himlen selv og hele dens vrimmel af glimtende stjerner
lykkedes det ham at få under sin favnende ånd.
Gå nu kun, Rom, og bortfjern dine egne triumfer fra Nilen;
født blev ved Nilen i ham større besejrer end du.
Du erobred med mængder af blod en part blot af jorden,
han den hele besad uden en dråbe af blod;
aldrig vovede du mod himlene selv at opstige,



Træsnit i *La Geografia di Clavdio Tolomeo Alessandrino*, Venetia 1574, forestillende Ptolemæus i hans dobbelte egenskab af himlens og jordens kortlægger. — $\frac{2}{3}$ nat. st.

mens han stjernernes tal omfatted under sin ånd.
 Hvor forunderligt da: din ros og ære er gravlagt,
 du, der andre betvang, ligger besejret nu selv.
 Han gennem tiderne står, og så længe himlen besidder
 stjerners hær, vil hans navn evigt for verden bestå.

Udgangspunktet for denne forherligelse af Ptolemæus' åndelige bedrift er hans legemlige apparition og ydre levned; for begge deles vedkommende hviler skildringen på højst usikre traditioner⁴). Som titlen angiver, er digtet skrevet til et portræt af den store ægypter, og det ligger nær at spørge sig, hvilket det kan være. Noget autentisk Ptolemæusbillede er ikke overleveret, men samtidens klassikerudgaver kunne til gengæld forsynes med fantasiportrætter. Det gælder ganske vist ikke de Ptolemæusudgaver, som Tycho Brahe vides at have ejet⁵); derimod findes der blandt Det kongelige Biblioteks samtidige Ptolemæusbind en italiensk oversættelse af hans geografi (Venedig 1574) med det her gengivne træsnit i helfigur, og fra samme år som vort digt forekommer et brystbillede i det imponante værk „Portraits et vies des hommes illustres“ (Paris 1584), udgivet af den franske kongelige kosmograf *André Thevet*. Her indleder billedet en artikel om Ptolemæus' liv, der er lige så apokryf som

levnedsoplysningerne i det tychoniske digt; i artiklen anføres nogle tilsvarende æredigte til den store geograf, hvoriblandt en „sonnet sur l'effigie de Claude Ptolomé Pelusien, signalé géographe & astrologue“. Den slutter således:

D'un esprit plus adroit Ptolomé hardiment,
osa bien penetrer iusques au firmament
par ses conionctions (œuure tres-excellente)

Car fueilletant du ciel les plus rares secrets
et du globe terrien, par compassez degrez
et la terre & les cieux bornez nous represente.

Det er ikke umuligt, at Tycho Brahe herfra er blevet tilskyndet til sit latinske vers. Netop i efteråret og vinteren 1584–85 var han modtagelig for sådanne tilskyndelser, idet han gav sig af med at forfatte en del latinske minde- og tilegnelsesdigte for at beskæftige sit nyetablerede bogtrykkeri⁶); af disse separattryk er ikke alle bevaret – man kender titlerne på nogle som er gået tabt –, og det ligger nær at antage, at Ptolemæusdigtet har været heriblandt og således er opstået ved en ydre foranledning, til „foder“ for Uraniborgs bogtrykker. I så fald er Frobenius' publicering at betragte som et eftertryk, løsrevet fra det oprindeligt tilhørende portrætbillede.

Tycho Brahes carmen er imidlertid ikke det frobenske værks eneste tilknytning til Danmark. For at få sit store oversætterarbejde udgivet søgte den gamle lærde forlægger hjælp hos Christian IV, som netop i disse år, omkring 1643, strakte sine arme ud efter handelsstaden Hamburg. Det er sandsynligvis just for at bevæge monarken, at han lader det indledende ark trykke. Det fremtræder i stateligt folioformat, titelbladet⁷) er forsynet med en dedikation til Danmarks og Norges konge, og derefter følger en fingeret bønsskrivelse på latin til samme fra – Ptolemæus selv. Han begynder her med at anføre, at også han var af kongelig byrd (og henviser i den forbindelse til Tycho Brahes omtale i digtet); derpå skildrer han sit liv og sit livsværk, Almagesten, og omtaler de utilfredsstillende latinske oversættelser deraf, som foreligger, og som har bevæget Frobenius til at foretage en ny og bedre. Den er blevet gennemset og anbefalet, hedder det, af Jørgen Seefeld (den bekendte bogsamler og senere landsdommer), af hofjunkeren Henrik Qualen, generalprovst Jacob Fabricius og astronomen Longomontanus. Den sidste har ydermere skrevet en rekommanderende fortale, som aftrykkes umiddelbart

efter, dateret 1626. „Ptolemæus“ supplik munder ud i en underdanig opfordring til kongen om støtte til bogens trykning, „som ikke vil overstige 2000 kejserlige daler“.

Vel for yderligere at bevæge Christian IV har Frobenius forfattet et stort latinsk hyldestdigt med forherligende udlægning af hans velkendte valgsprog „Regna firmiter pietas“; det blev senere trykt separat⁸⁾ og kendes ligeledes kun fra Kungl. Bibl. Sth., som har det indbundet sammen med Ptolemæus-arket. Formodentlig lod Frobenius nogle få eksemplarer af begge tryk fremstille og sende til kongen og forskellige velyndere; man kan tænke sig, at det er den førnævnte Seefelds eksemplar, der tillige med andre rester af hans store bogsamling er havnet i Stockholm⁹⁾.

Imidlertid havde den danske drot andet at tænke på og at bruge penge til. Det var midt under den ulykkelige Torstenssonkrig, der endtes året efter med fredsslutningen i Brömsebro; og samtidig, 1645, måtte kongen slutte forlig med Hamburg og opgive drømmen om en indtægtskilde gennem told på Elben. Samme år døde den aldrende bogforlægger og astronom; Ptolemæus-manuskriptet overgik med hans øvrige litterære efterladenskaber til byens domkapitel og solgtes i det følgende århundrede på auktion, da Dombiblioteket opløstes. Det kongelige Bibliotek erhvervede ved denne lejlighed et par andre af hans trykmanuskripter, måske af hensyn til deres udnyttelse af Tycho Brahes materiale („*Astronomia hypothetica quadriformis*“ og „*Astrologia Ovidiana*“¹⁰⁾). De er ligeledes opgivne udgiverforetagender; trediveårskrigen dage var næppe den bedste tid til at publicere den slags digre fagværker, trods al astrologisk interesse og folkelig stjernetro.

Hvad det ptolemæiske hovedværk angår, blev det andre, som arbejdede videre med at oversætte og udgive det – fremfor alle Tycho Brahes landsmand, filologen J. L. Heiberg. Men Tycho Brahes ærevers sank i glemsel sammen med den strandede oversættelse og nåede ikke at komme med, da hans „*Opera omnia*“ i moderne tid blev samlet til udgivelse.

NOTER

¹⁾ Hovedkilden til hans levned fortæller, at „unerträgliche Bedingnisse nötigten ihn zur Abreise“ (utrykt slægtsregister fra 18. årh., anført hos Fr. Hoffmann: *Der gelehrte Buchhändler Georg Ludwig Frobenius*, Hamburg 1867, s. 4). Muligvis er Tycho Brahes myndige opsyn og de skoleagtige vilkår faldet ham for brystet. – ²⁾ I Johs. Meursius' brevsamling, *Gl. kgl. Saml.* 3072, 4^o, s. 803 ff. – ³⁾ N. Wilkens i *Hamburgischer Ehrentempel* 1770, s. 711: „Dass er ein guter Mathematicus gewesen, hat er durch edirung des Ptolemæi Math. erwiesen“. Sammesteds påstås Frobenius også at være svoger til Tycho Brahe. *Sml. Hoffmann a. st. s. 2.* – ⁴⁾ *Sml. F. Boll i Jahrbücher*

f. class. Philologie Suppl. XXI 1894. –⁵) Sml. F. Kleinschnitzová i Nord. tidskrift f. bok- och biblioteksväsen XX 1933 s. 84 ff. –⁶) Sml. Lauritz Nielsen i Nord. tidskrift f. bok- och biblioteksväsen VIII 1921 s. 178. –⁷) Heraf skal til identifikation anføres begyndelsen og slutningen: *Κλαυδίου Πτολεμαίου Μεγαλῆς Συντάξεως Μαθηματικῆς Βιβλίον ιγ'*. Claudii Ptolemæi Magnae Constructionis Mathematica libri tredecim græce cum nova interpretatione Latine Georgii Ludov. Frobenii. . . ad potentissimi. Regem Daniæ, Norvegiæ, &c. Dn. Christianum IV. Hamburgi, Ex bibliopolio Frobeniano A. C. MDCXLIV. Nu mikrofilmet på Kgl. Bibl. efter exemplaret i Stockh. –⁸) Serenissimi. . . Christiani IV. . . sanctum vereqve heroicum symbolum *Regna firmat pietas*. . . carmine votivo celebratum a Georgio Ludovico Frobenio A. C. MDCXLIV [Hamburg?]. 18 sider i folio. Nu mikrofilmet på Kgl. Bibl. efter exemplaret i Stockh. –⁹) Sml. O. Walde: Storhetstidens litterära krigsbyten II 1920, s. 406, Lauritz Nielsen: Danske Privatbiblioteker I 1946, s. 92. Indbindingen mangler det Seefeldske exlibris, men stammer fra samtiden; bindets dekoration er nær beslægtet med et pergamentbind i Kgl. Bibl., hørende til et Hamburgtryk fra 1643 (Curdten-Bertrams von Phul. . . Verantwortung und Beantwortung einem. . . Lügen Memorial. . . entgegen gesetzt). –¹⁰) Gl. kgl. Saml. 320–322, 2^o.